

ÁMÁN ILDIKÓ

BOCHKOR MIHÁLY

(1877–1920)

1. Életrajz

A rendelkezésre álló adatok alapján Óvári Kelemen utódjáról kevés életrajzi információ ismert. Bochkor Mihály Szászrégenben született 1877. december 19-én és Kolozsvárott hunyt el 1920. november 3-án, római katolikus vallású, nőtlen volt, az édesapját szintén Bochkor Mihálynak hívták.¹ A jogi tanulmányait Bécsben² és Kolozsvárott³ végezte, majd 1903. február 14. és 1910. augusztus 30. között: először az Erdélyi Római Katolikus Státus⁴ helyettes,⁵ majd 1903. március 1-től rendes titkára lett.⁶ Emellett mint, „hivatalos kánonjogi autonómiai konsultor” működött a Státus szolgálatában.⁷

Szakmai pályafutását a joggyakorlatban kezdte: 1901. május 14. és 1902. július 31. között ügyvédjelölt volt a kolozsvári II. számú ügyvédi kamaránál, ezt követően 1902. augusztus 1-től 1903. március 9-ig a marosvásárhelyi ügyvédi kamaránál, majd visszatért Kolozsvárra és ott 1905. február 11-től ügyvéd lett.⁸ Az 1910. július 20-án kelt 69.648/1910. számú határozattal nevezték ki a nagyváradi jogakadémiára⁹ a magyar alkotmány- és jogtörténet, valamint az egyházjog nyilvános rendkívüli tanárává. A VII.

¹ Direcția Județeană Bihor al Arhivelor Naționale (Továbbiakban: DJBAN) Román Nemzeti Levéltár Nagyváradi Megyei Igazgatósága; 47. számú fond: a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar iratai (1871–1939) 1. köteg, 416/1917–18. Uo. 486/1917–18.

² SZABÓ – SIMON – SZÖGI 2014, 122. p.

³ „Az 1902—1903. tanévben oklevelet nyertek névsora – 1. Jogtudományi doktori oklevelet szerzettek: 177. Bochkor Mihály.” in: *Beszédek, amelyek a kolozsvári magyar királyi Ferenc József Tudományegyetem Rectora és Tanácsának beiktatása és a tanév megnyitása alkalmával tartattak*, Kolozsvár, 1903, 103. p.

⁴ Az Erdélyi Római Katolikus Státus egy olyan autonóm szervezet, amely az Erdélyi Római Katolikus Egyházmegye sajátos történelmi fejlődésének eredményeként alakult ki. Az erdélyi római katolikus egyház hívókból és egyházi személyekből álló önkormányzat, a 17. századtól kezdődően működött, majd 1873-ban újjászervezték. A feladata az egyház érdekeinek külső képviselése, illetve az egyházi vagyon fenntartása volt. Döntéshozó szerve az erdélyi katolikusokat képviselő státusgyűlés, illetve a határozatokat végrehajtó igazgatótanács. KULPINSZKY 2009, 45–68. pp.

⁵ Hivatalos Közlöny, 1904. június 15., XII. évf., 14. sz., 261. p.

⁶ *Magyarország tiszti cím- és névtára*, Budapest, 1906, 317. p. Erdélyi Katolikus Státus Igazgatóságának Levéltára, IV/4-b., 254. doboz, 1881/1904–241. Uo. 2130/1910.

⁷ Erdélyi Katolikus Státus Igazgatóságának Levéltára, IV/4-b., 254. doboz, 1881/1904–2215.

⁸ DJBAN 1. köteg, 85/1917–18.

⁹ Pécsi Napló, 1910. július 29., XIX. évf., 170. sz., 3. p.

fizetési osztályba sorolták, amely szerint az évi fizetése 3600 korona volt, 1040 korona lakhatási támogatással.¹⁰ Az esküt 1910. augusztus 30-án tette le.¹¹

1912. augusztus 12-én az uralkodó a jogakadémia rendes tanárává emelte Nagyváradon,¹² ahol az első és második alapvizsga bizottság elnökeként, illetve a jog- és államtudományi államvizsga bizottságok tagjaként is eljárta.¹³ 1914. augusztus 26-tól a pozsonyi egyetemen az egyházjog, illetve a magyar és európai jogtörténet jogosított tanára lett, ahol a VI. fizetési osztályba került: 6400 korona éves fizetéssel és 1800 korona lakhatási támogatással.¹⁴ Ugyanezen évben a Szent István Akadémia második osztályának a tagja lett.¹⁵ 1912. június 22-től a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetemen magántanári kinevezést nyert egyházjogból,¹⁶ majd 1917. május 30-án IV. Károly a magyar alkotmánytan és jogtörténet (kezdetben: egyetemes európai- és hazai jogtörténet) tanárává nevezte ki Kolozsvárra, amely státust 1917. szeptember 3-án foglalta el.¹⁷

A háború alatt katonai szolgálatra szólították fel a népfölkelők közé, az erről szóló igazolványát 1915. április 30-án állították ki Pozsonyban, szolgálati helyeként Csíkszentmártont jelölték meg. Bevonulására azonban nem került sor, mert a kultuszminiszter még pozsonyi professzorsága idején felmentette ez alól határozatlan időre a 123.676/1914–15. számú határozatával, amelynek fenntartását és újbóli megerősítését kérte a kolozsvári tudományegyetem is. Háborús segélyben részesült a miniszter utasítása szerint 750 korona összegben.¹⁸

A háború előtt, az 1912/1913. tanévben ösztöndíjasként tanulmányozta az angol, belga, német, olasz és svájci egyetemeken az ottani jogi oktatások rendszerét.¹⁹ Az első világháború végén Kolozsvár román uralom alá került, a magyar tanszemélyzet és a diákság jelentősebb része Budapestre menekült, s 1919–1921 között a pozsonyi Erzsébet Tudományegyetem tanáraival közösen folytatták az oktatói munkát. A kar 8 rendes tanára Pestre került, Kolozsváron csak *Bochkor* Mihály, *Moór* Gyula, *Réz* Mihály és *Kolosváry* Bálint maradt. *Bochkor* így nem tudta ellátni a Budapesten meglévő oktatási kötelezettségét, ezért a helyettesítésére *Lutter* János nagyváradi jogakadémiai tanárt kérték fel. Ez idő alatt a távol maradókát felszólították a tanszékük mielőbbi elfoglalására; ennek elhanyagolása esetére meg is jelölték az utódokat, köztük a magyar alkotmány- és jogtörténetre *Erekly* Istvánt.²⁰

¹⁰ Hivatalos Közlöny, 1912. április 5., XX. évf., 8. sz., 51. p. Uo. 1910. augusztus 1., XVIII. évf., 15. sz., 228. p.

¹¹ DJBAN 1. köteg, 85/1917–18.

¹² Hivatalos Közlöny, 1912. szeptember 1., XX. évf., 18. sz., 546. p. AT-OeStA/HHStA KA KK Vorträge 21–1912. doboz, 2044–1912.

¹³ *Magyarország tisztí cím- és névtára*, Budapest, 1912, 388. p. Uo. 1913, 403. p. Uo. 1914, 415. p.

¹⁴ Hivatalos Közlöny, 1914. szeptember 1., XXII. évf., 18. sz., 445. p. Uo. 1917. május 1., XXV. évf., 11. sz., 47. p.

¹⁵ *Magyarország tisztí cím- és névtára*, Budapest, 1916, 439., 675. p. *Nemzeti Újság*, 1921. február 2., III. évf., 26. sz., 4. p.

¹⁶ Hivatalos Közlöny, 1912. augusztus 1., XX. évf., 16. sz., 486. p.

¹⁷ KENYERES 1967, 224. p. Hivatalos Közlöny, 1917. június 15., XXV. évf., 14. sz., 266. p. *Magyarország tisztí cím- és névtára*, Budapest, 1918, 376. p. BISZTRAY 1941, 169. p. MÁRKI 1922, 162. p. AT-OeStA/HHStA KA KK Vorträge 18–1917. doboz, 958–1917.

¹⁸ DJBAN 1. köteg, 1917. szeptember 5., 22/1917–18. Uo. 1917. november 28., 169/1917–18. Uo. 1917. december 3., 169/1917–1918.

¹⁹ *Magyar Katolikus Lexikon*: <http://lexikon.katolikus.hu/B/Bochkor.html> (letöltés ideje: 2019. december 12.)

²⁰ KOKOLY 2010. Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltára, VIII. 4.b. fond: a Ferenc József Tudományegyetem jogi karának iratai (Továbbiakban: CSML FJTJK) 1. doboz, 1920. március 13., 187/1919–20.

Bochkor Mihály fiatalon, súlyos szenvedés után 43 éves korában hunyt el úgy, hogy hivatalosan soha nem vette át „budapesti” tanszékét.²¹ A jogász professzor temetésén Kolosváry Bálint tartotta a búcsúbeszédet, amelyben kiemelte, hogy az elhunyt a Tanárképző Intézet (felekezetiközi főiskola)²² lelkes tagja-harcosa volt, és egyben annak első halottja.²³

II. Tudományos munkásság

Tudományos pályafutása során több szakmai és ismeretterjesztő előadást tartott Kolosvár városa és lakossága előtt, amelyek igen színes témákat öleltek fel. A *Társadalmi egyletekről* az Országos Katolikus Szövetség három napon át tartó kolozsvári szociális kurzusán 1906. november 17-én tartott előadást.²⁴ Az erdélyi katolikus státus titkári pozíciójában a „vallásos élet természetes alapjairól” mutatott be egy rövid referálást a Mária-kongregációk gyűlésén 1907. július elején.²⁵ A *gyermek és fiatalokorúakra vonatkozó közigazgatási intézkedések és a pártfogó egyesületeken kívül fennálló társadalmi egyesületek ismertetése* című előadását az *Erdélyi Pártfogó Egyesület* fiatalokorúakat védő osztályának a felkérésére 1917. november 6-án tartotta, amelynek különlegessége, hogy a programsorozatot kizárólag hölgyek számára indították el.²⁶ Szintén az *Erdélyi Pártfogó Egyesület* szervezésében, de már 1909 novemberében a tanítónőképző intézetben a *patronage*²⁷ eszméjéről, céljáról és a társadalom önzetlen munkásságáról szolt.²⁸

Az *Erdélyi Múzeum Egyesület* 1907. július 1-én és 2-án tartotta Zilah városban a III. vándorgyűlését. Az esemény első napján több jeles előadó, köztük *Gidófalvy* István királyi közjegyző, *Benkő* Gábor tanár, *Páter* Béla gazdasági akadémiai tanár mellett szolt fel Bochkor Mihály ügyvéd, aki *A jogtudomány új korszak küszöbén* című plenáris előadását tartotta meg, amely külön tanulmányként is megjelent.²⁹ Munkájában a jogszabályok állandóságáról, de egyben a világ gyors változásáról írt. Megemlékezett arról, hogy a Code Civile és az Osztrák Polgári Törvénykönyv 1907-ben voltak majd 100 évesek, amelyeknek az állandósága az absztrakciójukban, a jogi biztosítékok és meg-

²¹ CSML FJTJK 2. doboz, 1921. június 17., IX. rendes ülés, 1829/1920–21. Erdélyi Katolikus Státus Igazgatóságának Levéltára, IV/4-b., 254. doboz, 2846/1920.

²² Bochkor Mihály leánytestvére, Sárkány Balázné (Bochkor Etelka) a szakminisztértől kérte a temetési költségek megtérítését, ezért az egyetem a részére igazolást állított ki az elhunyt foglalkoztatási státuszáról. *Menyhárh* Gáspár válaszában kifejtette: „Az egyetem elrablásáig az alkotmány- és jogtörténet professzora volt, közérdekből maradt Kolozsvárott, ahol a felekezetiközi főiskolán működött, az egyetem rendes tanára volt a haláláig.” CSML FJTJK 2. doboz, 1921. november 24., 259/1921–22.

²³ GAAL 1990, 233. p.

²⁴ Ellenzék, 1906. november 17., XXVII. évf., 262. sz., 4–5. pp.

²⁵ Budapesti Hírlap, 1907. július 5., XXVII. évf., 159. sz., 9. p. Heti Szemle, 1907. június 26., XVI. évf., 26. sz., 3. p.

²⁶ Ellenzék, 1909. november 5., XXX. évf., 250. sz., 4. p.

²⁷ *Patronage* jelentése: pártfogás, védelem: a bűnözésnek kitett vagy züllésnek indult gyermekek és fiatalokorúak védelmét és segítését szolgáló intézmények összefoglalása. Ilyen irányú tevékenységet fejtenek ki a katolikus, a protestáns és az izraelita férfi és női Patronage Egyesületek. *Új Idők Lexikona*, 19–20. kötet, Budapest, 1941, 5036. p.

²⁸ Ellenzék, 1909. november 12., XXX. évf., 256. sz., 4. p.

²⁹ Ellenzék, 1907. május 13., XXVIII. évf., 108. sz., 4. p. BOCHKOR 1907.

felelő fogalmak meglétében keresendőek.³⁰ Megállapítása szerint a világ gyorsuló ütemben változik, illetve alakul, amely leginkább a szabadságjogokban ölt testet, ami befolyásolja a társadalmi viszonyokat. Álláspontja szerint, amíg a jog az élet alapján nyugodott, addig szabadon fejlődött, de amint a törvény (kódex) vált az alapjává, változás állott be: „*A Codex, mint azt Zsögödiünk tanítja, merevítő hatást gyakorolt a jogra.*”³¹ Az „új küszöb” megjelenése a természetjogi iskola pozitívista szemléletének az elhagyásával új életre ébredt és a szabadságjogban teljesedett ki. Ezen újfajta „jog típus” akkor alkalmazandó álláspontja szerint, ha a jogszabály az adott kérdést nem szabályozza.³²

A *Szent István Társulat* meghívásából 1910 novemberében a Társulat ülésén a *Katolikus egyházközségi önkormányzat Erdélyben a XVI. és XVII. századokban* címmel olvasott fel.³³ Szintén az *Erdélyi Múzeum Egyesület Jog- és Társadalomtudományi szakosztályának*³⁴ a szervezésében az új perrendtartásra vonatkozóan az 1911/1912. akadémiai évben előadás sorozatokat tartottak, amelyen *Bochkor Mihály A kánoni új perrend és az új polgári perrendtartás* címmel prezentált.³⁵

Bochkor Mihály az 1906. évi *A magyar politikai válság a társadalom bölcsélet világitásában* című munkájában a korszak egyik fontos alkotmánypolitikai kérdésére igyekezett rámutatni: „*köteles-e a monarchia a nemzet többségének akarata előtt meghajolni, vagy sem?*”³⁶ Ebben a kérdésben látta ő a korabeli politikai válságnak a magvát. Az akkori politikai álláspont szerint a politikusok erre minden gondolkozás és minden érvelés nélkül igenlőleg feleltek, mert ezt a feleletet diktálták nekik érzelmeik és érdekeik. *Bochkor* a tanulmányában ennek az igenlő válasznak társadalom bölcséleti indokolását akarta adni, s ha a válasza helyes is, azok az elvek, melyekből kiindul, nem mindig helyeselhettek *Gyárfás Elemér*,³⁷ a tanulmány *recenzora* szerint.³⁸

A kifejtendő kérdések során a legelső, amellyel szembetalálkozik az olvasó az a többségi uralom elve, azaz kinek a szava legyen döntő az államban. *Bochkor* erre a problémára a következőképpen válaszolt: „*Vagy leszáll trónjáról a mindentudó és min-*

³⁰ BOCHKOR 1907, 9. p.

³¹ Uo. 6. p.

³² Uo. 12–17. pp.

³³ *A Szent István Társulat 1911. május 11-én tartott LVII. rendes közgyűlésének jegyzőkönyve*. Katolikus Szemle, 1911, 25. évf., 6. sz., 13. p.

³⁴ Az Erdélyi Múzeum Egyesület Jog- és Társadalomtudományi Szakosztályának kiadványait szerkesztette 1910 és 1915 között. *Magyar Katolikus Lexikon*: <http://lexikon.katolikus.hu/B/Bochkor.html> (letöltés ideje: 2019. december 12.)

³⁵ Jogtudományi Közlöny, 1911. október 13., 41. sz., 355. p.; Uo., 1915. január 22., 4. sz., 55. p. Köztelek, 1913. január 29., 8. sz., 238. p.

³⁶ BOCHKOR 1906a, 5. p.

³⁷ *Léczfalvi Gyárfás Elemér*: politikus, közgazdász, publicista. A kolozsvári és budapesti jogi egyetemen, valamint a párizsi Sorbonne-on végzett jogi tanulmányokat. A doktorátus megszerzése után Marosvásárhelyen lett ügyvédjelölt. Az 1909-ben nyitott ügyvédi irodát. 1917 júniusától 1918 novemberéig Kis-Küküllő vármegye főispánja; a forradalom időszakában a vármegyei Nemzeti Tanács elnöke. 1926-tól 1938-ig két alkalommal Csík vármegye szenátora a román szenátusban. 1917-től az Erdélyi Római Katolikus Státus gyűlésének, 1921-től igazgatótanácsának tagja, 1931-től a Státus – 1932 óta új nevén az Egyházmegyei Tanács – szabályzata szerint élethossziglan megválasztott világi elnöke volt. 1920-tól az Erdélyi Római Katolikus Népszövetség alapító-alelnöke, Több társaság egy napilap szerkesztője és tagja volt. A második bécsi döntés után, 1940. november 4-től az 1944-es román kiugrásig a Dél-Erdélyben működő Románia Magyar Népközség elnöke. A Maros megyei Szőkefalvi Római Katolikus Egyházközség főgondnoka is volt. SAS 2015, 91–100. pp.

³⁸ Ellenzék, 1906. augusztus 25., XXVII. évf., 192. sz., 1. p.

denható Isten, hogy ő közvetlenül rendezze a társadalmakat, vagy az embernek kell saját belátása s akaratával elhatároznia magát s cselekednie saját felelősségére, és ekkor nincs más mód, mint; hogy a többség akarata érvényesüljön.”³⁹

Azonban az erre reagáló kritikai viszonzulás, amely Gyárfás tollából kelt az *Ellenzék* című napilap hasábján, sokkal erősebb bírálatot fogalmazott meg Bochkor irányába: „Csakugyan az embernek kell saját belátása és akaratával elhatároznia magát és cselekednie saját jelöltségére. De a többség uralmának elve éppen azért nem helyes, mert csak azoknak az embereknek van joguk és kötelezettségük a cselekvésre, akik ezt saját belátásuk és akarat elhatározásuk alapján teszik s viselni képest érte a felelősséget. A társadalmi élet célja a közjó előmozdítása, a nemzeti élet célja a nemzet élete, fejlődése, nagysága. De egyiknek sem célja a többségi uralom, mely lehet néha engedelmes eszköz. Igen érdekes tanulságokat nyújt erre nézve éppen a lefolyt politikai válság. Tisza István a képviselőház többségére s e többség uralmának, föltétlen érvényesülésének jogára támaszkodva csinálta meg az erőszakos házszabály revíziót november tizenharmadikán. Tisza bukása után a koalíció a nemzet többségének bizalmára támaszkodva követelte a királytól, hogy kívánságait teljesítse. Ekkor azonban már a hatalomnak is kezdett kinyílni a szeme s ő is megpróbált ugyanazzal a fegyverrel védekezni. A nemzet zömére, a nagy tömegekre apellált, proklamálta az általános választói jogot s hogy nem idézett elő ezúttal nemzetiségi és szociális forradalmat, ez csak azon múlt, hogy a többségi uralom elve, ezúttal, most már harmadikszor sem érvényesült.”⁴⁰

A tanulmány szerzőjének a kiinduló pontja a 20. század elején hatályban levő jogrend tarthatatlansága, aminek bizonyítékát a társadalmi szövetkezés terjedésében látta. Ott, ahol az emberi eszme a társadalmi elismertetéséért küzdött, az egyesülést és a *corporatiót* találjuk az egyes ember álláspontja mellett.⁴¹ Minden meghatározó csoportosulás, – különösen a munkásosztály – új társadalmi rendet sürgetett. S a szerző szerint: „az új rendnek magvát az a gondolat fogja képezni, hogy az ember minden tevékenységében, főleg ott, ahol az önzés a legerősebb, a gazdaságiakban, ne csak saját, hanem embertársának érdekét is tekintse. A jogrendnek ez az átalakítása nagymértékben meg fogja szorítani az egyes ember eddigi értelemben vett szabadságát; az állami beavatkozás köre jelentékenyen ki fog terjesztetni. Mert ezt szükségképpen magával hozza az egyesek belátási hiánya és morális fogyatékossága.”⁴²

Mivel a társadalmi rend átalakításával várni nem lehetett addig, amíg minden egyes ember gondolkozása el nem ért olyan magasságokba, hogy a jót megismerje és ezáltal kifejtse magában azt az erkölcsi erőt, hogy a megismert jót megvalósítani is törekedjék, addig a megismerés és a jóakarat hiánya miatt szükséges az államnak az egyén cselekvési körébe beavatkoznia és a szabadságot új korlátok közé szorítania. A fenti alapelvek azok, amelyekből Bochkor Mihály kiindult.⁴³ Gyárfás álláspontja alapján: „Ezekből az elvekből szükségképpen következik, hogy a tömeget, amely az igazat meglátni s a jót követni képtelen, egyik kezünkkel engedelmességre kell nevelnünk, másik kezünkkel pedig nyesegetnünk

³⁹ Uo. 1. p. BOCHKOR 1906a, 31. p.

⁴⁰ Uo. 1. p.

⁴¹ BOCHKOR 1906a, 22. p.

⁴² *Ellenzék*, 1906. augusztus 25., XXVII. évf., 192. sz., 1–2. pp. BOCHKOR 1906a, 26. p.

⁴³ BOCHKOR 1906a, 5–12. pp.

kell intellektuális és morális fogyatozásait,⁴⁴ hogy korbács nélkül is képes legyen előre haladni azon az úton, amelyről ha letér, első sorban önmagát dönti romlásba.”⁴⁵

„Az engedelmisséget a végletekig vinni természetesen nem lehet anélkül, hogy a szabadság, mint forradalmi szenvedély utat ne törjön magának.”⁴⁶ A szabadság korlátozását s a mindinkább fokozódó állami beavatkozást az által lehet leginkább ellensúlyozni, ha az állami akarat keletkezésénél és létrejövételénél minél több állampolgár meggyőzését vesszük tekintetbe. A fenti elvek érvényesüléséhez azonban szükséges, hogy a polgár az államban éljen és az állam benne. Ha a hazafiatlanságnak van mentsége, akkor mentségnek elfogadható Bochkor Mihály mondása: „Az a néposztály, amely márról holnapra él, amelynek nincs családi tradíciója, nincs módja a családi összetartozás érzetét ápolni, amelyet nem bilincsel le az ősi ház, kert és birtok emléke, amelyre az emlék nélküli sirhant csak egy teher lerázását jelent, ez az alárendelt, de jogilag szabad és a törvények előtt velünk egyenlő néposztály lehet e hazaszerető?”⁴⁷

Gyárfás megítélése szerint a fentiekből két dolog következik. Az első, hogy a munkásosztály hazafiatlan magatartását, szomorú gazdasági és szociális helyzetét, ha menthetővé nem is, de megmagyarázhatóvá teszi. A második, hogy ezen a szomorú állásponton, a munkásosztály szellemi és anyagi emelésén felkarolás útján kell változtatnunk, amely halaszthatatlan kötelességünk,⁴⁸ még akkor is, ha ez nem fog olyan könnyen menni, mint ahogyan Bochkor Mihály véli. Az ő felfogása szerint: „a felvilágosítás munkája oly egyszerű, mint amily könnyen beszívja az eltiikkadt föld az üdítő harmatot.”⁴⁹

Az államnak nem lehet célja a nép szuverenitásának, az egyén szabadságának, a többégi uralom elvének s hasonló elveknek a megvalósítása, hanem az állam célja a nemzet élete, fejlődése, nagysága. Ha ezek az eszmék egy adott politikai helyzetben a nemzet érdekeit szolgálják, akkor lehetnek eszközei a nemzet életének, de céljai soha. Döntő szavuk a nemzet életében csak azoknak lehet, akik átérzik a nemzet céljait és elég erősek arra, hogy ezekre a célokra törekedni tudjanak. Mindnyájunknak ideálja, hogy minden állampolgár eljusson erre a magaslatra és mindenki lelkében éljen az állam eszméje.⁵⁰

A kritikus recenziójában részletesen kifejtette a saját álláspontját, amelyet a tanulmány eszmerendszere indukált benne. Megítélése szerint mindegyik pártnak, minden irányzatnak, minden mozgalomnak helyessége abból a szempontból bírálendő el, hogy a nemzet nagyságát szolgálja-e vagy sem, s nem abból, hogy a nép többsége mellette van-e. A nép többsége fejeztette le a honmentő Miltiadészt, feszítettte keresztre Krisztust, kiáltatta ki korlátlan úrnak Caesart és Napóleont, s Franciaországban egy rövid évszázad alatt tíz új alkotmányt ruházott fel a felséges nép örök időkre szóló szentesítésével. Azok, akikre az Isten a nemzetek sorsának intézését, ezt a súlyos és nehéz felelősséggel járó feladatot ruházta, a történelem előtt lesznek felelősek azért, ha átengedik az állam irányítását olyanoknak, akik nem tudják, mit cselekszenek.⁵¹

⁴⁴ Uo. 26. p.

⁴⁵ Ellenzék, 1906. augusztus 25., XXVII. évf., 192. sz., 2. p.

⁴⁶ BOCHKOR 1906a, 28. p.

⁴⁷ Ellenzék, 1906. augusztus 25., XXVII. évf., 192. sz., 2. p. BOCHKOR 1906a, 23. p.

⁴⁸ Uo. 2. p.

⁴⁹ BOCHKOR 1906a, 30. p.

⁵⁰ Ellenzék, 1906. augusztus 25., XXVII. évf., 192. sz., 2. p. BOCHKOR 1906a, 28–30. pp.

⁵¹ Ellenzék, 1906. augusztus 25., XXVII. évf., 192. sz., 2. p.

Bochkor Mihály jogtörténészként feltehetőleg érdeklődhetett az ókori jogtörténet iránt is, ugyanis előadást tartott *Hammurapi* törvényeiről, és *Manu* törvénykönyvét is ismertette egy ismeretterjesztő előadás keretében. Az *Erdély részi jog- és társadalomtudományi szakosztály* minden félévben előre közzétette a nagyközönség számára meghirdetett előadásainak a címét. Az 1909/1910. akadémiai évben az asszirológia és egyiptológia körébe vágó felolvasásokat tartottak. Nevezetesen – és ez tudományos szempontból a szakosztály kiadványainak nagy értékű különlegessége –, hogy kiadta *Hammurapinak*, a babiloni uralkodónak nem sokkal korábban Susában kiásott – és a tudományban nagy jelentőségre emelkedett – négyezer éves, kőoszlopra, ékiratokkal vésett törvénykönyvét *Ivmoskó* Mihály budapesti egyetemi tanár magyar fordításában.⁵²

A kolozsvári jogi szakosztály *Farkas* Lajos egyetemi tanár elnöklete alatt, a jogtörténet művelése terén oly célt tűzött maga elé, hogy az eddig ismert jogi fejlődést a megszokott, a római és germán jog határait meghaladó és az ókor kultúrnepeinek az újabb felfedezések által megvilágított jogi életét közelebb hozza az akkori kutatási eredményekhez. *Bochkor* Mihály *Papyrusok és jogtörténelem* című előadása keretében ismertette a szakosztály 1910. február 26-i ülésén a témában az általa felkutatott tényeket.⁵³ Felszólalásában kifejtette, hogy „a római jog, mint a Rómában virágzott jogiskolák izolált alkotása nem elégséges alap arra, hogy modern tudományos eredményeket érhesünk el. Tudni kell beállítani a római jogot a maga kodifikált alakjában, tudni kell szervesen beilleszteni az emberiség ókori jogfejlődésének egészébe. Ennek a két nagy feladatnak megoldását az ókor többi codexeinek megismerésén, a napról-napra szaporodó inscriptiók, ostrakonok és egyéb kultúremlékeken kívül legfőképpen a papyrusok, ezek az óvilági okmányok tették lehetővé. Az utóbbi évtized vívmányai közé tartozik *Hammurapi* törvénykönyvének megismerése, a legújabb szenzációk közé tartozik a római első királyoknak a mesék világából a történelmileg konstatalható életre ébredése, a későbbi koholmányoknak minősített *Leges Regiae*-nek s a legrégebb *Numa*-féle alkotásoknak az egyiptomi joggal való összefüggése, a *XII* táblás törvény és az egyiptomi fáraó: *Amatis* codexének rokonsága.”⁵⁴

Előadásában a papiruszoknak a római jogot megelőző jogforrásokban való jelentőségét tárgyalta, különösen az asszír birodalomtól kezdve a görög történelem megismerésének a korszakáig: „Az eddig publikált s jogászai szempontból értékelhető papyrusok, a Krisztus előtti 5. századtól a Krisztus utáni 8. századig terjedő több mind ezeréves kort fogják át.”⁵⁵ A legjelentősebbnek az egyiptomi leleteket tartotta és azokkal foglalkozott részletesebben, különösen azoknak a római jogra gyakorolt hatásával: „A papyrusaink nem csupán a római, hanem a görög s az egyiptomi autochton jogrendszer is felölelik. A démotikus papyrusok, melyek egy része görög fordításban maradt fenn, az egyiptomi jogra vetnek világot.”⁵⁶ Beszédének fő tárgyalási részében a római jog, a görög jog és a római kori Egyiptom jogi állapotát, az azok közti különbséget igyekezett felvázolni szemléletes példákkal: a képviseleti jog meglétét, a közjegyzői intézmény működését, a zálogjog alkalmazásának a lehetőségeit, a telekkönyv megjelenését, a szerződési típusok

⁵² BOCHKOR 1911a.

⁵³ Religio, 6. sz., 1911a, 94–96. pp.

⁵⁴ BOCHKOR 1911a, 65–66. pp.

⁵⁵ Uo. 71. p.

⁵⁶ Uo. 73. p.

őseit, a házassági jog szabályozását, a végrendelkezés formáit és a nők gyámsági jogának a megjelenését.⁵⁷ Előadásának közlése során kis kivételtől eltekintve, kizárólag angol, francia vagy német nyelvű forrásokra támaszkodott, amely a téma iránti elhivatottságát és szakmában való jártasságát is alátámasztja.⁵⁸

Két évvel később, az *Erdélyi Múzeum* jogtörténeti kiadványainak sorában a hinduk őstörvényét, *Manu* törvényeit⁵⁹ is kiadták. Folytatva azt a magyar tudományban hézagpótló munkát, amelyet a Hammurapi-kódex kiadásával kezdett meg a szakosztály. 1794-ben Sir William Jones fordította először angolra *Manu* törvényeit, ez volt európai nyelven az első szanszkrit irodalmi termék.⁶⁰ Az első teljes magyar fordításig – 2019-ig –,⁶¹ négy angol, két német és két francia nyelvű fordítás jelent meg. Valójában a „Büchler-féle” kötetben kizárólag két fejezet (a teljes törvény szövegének 28%-a) került lefordításra. Elismerendő, hogy az alapos, jegyzetekkel kísért két fejezet részletes fordítása mellett a többi tíz fejezet tartalmát tekintve kivonatossan (52 oldalban) ismertetésre került⁶² abból az alkalmából, hogy a fordítással megbízott Büchler Pál „jeles idologusunk” műve elkészült s azt a szakosztálynak bemutatta. *Bochkor* Mihály nagyváradi jogakadémiai tanár előadást tartott a jog és művelődéstörténet kapcsolatáról a törvénykönyvvel összefüggésben.⁶³ A fordítás jogi szempontból megbízhatóvá tételében nagy segítségére volt a fordítónak a szakosztály kiadványainak szerkesztője *Bochkor* Mihály, aki a magyar fordítást a legaprólékosabb figyelemmel hasonlította össze a Georges Strehly-féle francia fordítással. A jogi kifejezések fordítása tekintetében pedig számos helyreigazító észrevételt tett és sokhelyütt irányító útmutatást adott, úgy hogy Büchler álláspontja szerint nemcsak ellenőrző-szerkesztői, hanem munkatársi munkát is végzett *Bochkor* a művön.⁶⁴

A tudományos pályafutásának jelentős részét egyházjogi kérdéseknek szentelte, amelyek szerteágazó témákat öleltek fel. Ezen művek közül párat emelek ki.

A legfőbb műveként számon tartott *Az Erdélyi katolikus autonómia* című monográfiájának bevezetőjében megfogalmazta tanulmányának a kettős célját: „az összes hozzáférhető adatok felhasználásával történeti alapon megállapítani a szóban forgó intézmény eredetét s beilleszteni azt a tételes egyházjog keretébe és azután rendszeresen feldolgozni az erdélyi önkormányzat egész anyagát [...]. A fentebb jelzett gyakorlati cél érdekében levonható tanulságok megállapítását az olvasókra s a magyar katolikus autonómiai mozgalom lelkes híveire bizzuk. [...] Az intézmény eredetének meghatározása s az ezzel kapcsolatos fejtegetések után az intézmény történeti fejlődésének ismertetését adjuk, ezt az autonómia rendszerének tárgyalása fogja követni.”⁶⁵

Az erdélyi katolikus önkormányzatról írt monográfiájában történelmi és jogi szempontból felméri az egyházi önkormányzatnak a szervezetét, működését, éppen erre a

⁵⁷ Uo. 76–84. pp.

⁵⁸ Lábjegyzetek: BOCHKOR 1911a, 3–28. p.

⁵⁹ BÜCHLER 1915.

⁶⁰ Uo. 5. p. RUZSA 2019, 11–12. pp. YOUNG 2012, 80–81. pp.

⁶¹ *Manu* törvénykönyve *Borbély* Judit Bernadett fordításában meg először 2019-ben jelent.

⁶² RUZSA 2019, 12. p.

⁶³ Budapesti Hírlap, 1913. november 19., XXXIII. évf., 273. sz., 15. p.

⁶⁴ BÜCHLER 1915, 28. p. Egyetemes Filológiai Közlöny, XXXIX. évf., 1915, 739. p.

⁶⁵ BOCHKOR 1911b, 5. p.

kétirányú hatalmi sugárzásra építi fel az egész művét. A mű megalkotása során nehézséget okozott számára, hogy hogyan határozza meg az autonómiát egyházi, jelesül katolikus szemszögből: „*Az erdélyi katolikus autonómia az egyház önkormányzata az egyetemes egyházon belül s a világi elemek részvétele a püspökmegye önkormányzatában.*”⁶⁶ Ebben a vonatkoztatási rendszerben többértékűek a hatalom azon részelemei, amelyeket az autonóm jogok gyakorlása során az egyik féltől a másikhoz juttatnak. A két síkon belül ugyanis az egyik egyértelműen egyágú – az állam lemond bizonyos jogainak a gyakorlásáról a belőlük megszervezett egyházi közösség javára –, a másik síkon viszont már több elágazást észlelünk: az egyik a hierarchikus felépítésből fakad, vagyis az anyaszentegyház egyetemes irányításával megbízott központi szervtől terjed az autonóm közösség felé – ez a katolikusoknál erőteljesebb. A másik esetben az egyháztól a laikusok felé történik az áramlás. Az egyházközösségek ugyanis megosztják a hatalmat a világiakkal, bár tőlük nem kapnak hatalmat. Ez már a protestánsoknál hangsúlyozottabb, mint az erdélyi Katolikus Státusban.⁶⁷ Jelen munkája a Státus felkérésére készült el, amelynek szakmai alapjait a titkári kinevezése szolgáltatta, ugyanis az általa elvégzett levéltárrendezés szolgáltatta a megfelelő forrásbázist, amelyből felépült a nevezett *corpus*.⁶⁸

Ezen mű egyik részfejezeteként említeném meg a vegyes házasságok kérdését, amely Erdélyben sem volt ismeretlen. Az erdélyi rendek éppúgy, mint a magyarországiak, azóta próbáltak megoldást találni a problémára, mióta Mária Terézia idejében az állam első alkalommal avatkozott be a kérdésbe. Az 1741–1743. évi diétán – 1742. június 30. és július 4. között – folytatott vallásügyi viták, valamint az azt megelőző országgyűlési események és vitatkozások legjobb ismertetését Bochkor Mihály állította össze. Bochkor műve bármennyire is részletes, megvannak a maga korlátai. A legelső, hogy nem kifejezetten a vegyes házasságok témájára koncentrál, hanem az állam, a rendek és a katolikus egyház viszonyának történeti fejlődését vizsgálta és a Katolikus Státus szerepét határozza meg, amelyet az a történeti fejlődésben játszott. A vallásügyi kérdéseket csak vázlatosan, a vitapontok felsorolásával ismerteti. Nem tért ki azok részleteire, nem vázolja azt, hogy hogyan került végül a vita arra a nyugvópontra, amelyről az országgyűlési hivatalos döntvényekben olvashatunk.⁶⁹

A vallás társadalmi értéke a jogtörténelem világitásában című tanulmányban az erkölcs és a vallás eszmei javainak a kapcsolatát fejtegette. A történelem alakulásában a hitvallás szervezete „*úgy a vallás lényege, mint az állam természete által indokoltan elkülönül az államhatalomtól*”,⁷⁰ a *religio* részben betöltötte a szociális hivatását, az emberiséget odáig nevelte, hogy a társadalmi intézmények már a vallás szféráján kívül is megfelelőhetnek az azokat létrehozó társadalmi szükségletnek. Ráadásul ezen időre a vallás az egyént bensőleg rendezte, de az intézményeken ez már nem mutatkozott meg. A vallás, nevezetesen a keresztény vallás már nem szociális érték/tényező volt. Ráadásul az állami intézmények nélküle is hatékonyan működtek: „*Az egyház ma már nem mint jogi szervezet, hanem inkább mint vallás, mint etikai erőrendszernek foglalatla áll*

⁶⁶ Uo.490. p.

⁶⁷ A Hét, 1992. január 23., XXIII. évf., 3. sz., 8. p.

⁶⁸ Erdélyi Katolikus Státus Igazgatóságának Levéltára, IV/4-b., 254. doboz, 1881/1904–2215. BOCHKOR 1911b, 5. p.

⁶⁹ NEMES 2011, 240. p. BOCHKOR 1911b, 311–329. pp.

⁷⁰ BOCHKOR 1906b, 134. p.

az állammal szemben. A vallás társadalmi értékének hanyatlásával a történelem a keresztény vallást s az egyházat visszavezette oda, a honnan az Üdvözítő életében kiindult, az egyéniséghez. A jogi egyház elerőtlenedett, mert hivatását betöltötte; a jövő egyháza az etikai egyház, mely csak az egyénben működik, de a társadalomra nincs többé befolyással.”⁷¹ *Bochkor* szerint a vallás csak az egyénnek való, de az individuumokból álló társadalomnak nem. Mint látható *Bochkor* álláspontjai ellentmondani látszanak egymásnak, ugyanis ezen időszakban a Katolikus Státusnak – amely egy autonóm egyházi szerv, tehát egy jogi szervezet – volt a titkára, egy olyanak, amelyet ő elavultnak tartott.⁷²

Megállapíthatjuk, hogy több tanulmányában a jog és a vallás jogszociológiai és jogbölcseleti szempontú elemzését vette sorra. Különösen a katolikus elvek mentén értekezett a társadalomról és annak jogi megítéléséről, azonban ezen tanulmányait több kritika is érte, amelyeket szintén igyekszem bemutatni.

A *kegyelmi élet társadalmi feltételei (Tractatus theologico-politicus)* cikksorozatára a magát „*falusi papnak*” nevező recenzens kifejtette, hogy annak ellenére, hogy a cikksorozat magyarul van írva, de hogy azt magyar ember is megérthesse, előbb egy ahhoz értőnek le kellene fordítania: „*Mert én, habár deák koromban németül, franciául is tanultam e mellett a deák betűhöz is könyitok valamennyire, de a titkár úr cikkét, dacára, hogy magyarul van írva, még a magyar akadémiai nagy szótára segítségével sem tudtam lefordítani, illetőleg általában megérteni [...], de megértettem még különösen e végső csattanos mondatát: a szocializmus szava, Isten szava.*”⁷³ A reflektáló ezen utolsó mondatra szándékozott kiemelten reagálni. Kifejtette, hogy bár „*tudom annak keletkezését, tudom, hogy mi élteti, táplálja s növelte nagyra a mai szocializmust, tudnám annak orvosságát is – persze, ha engem tennének annak doktorává.*”⁷⁴ Álláspontja szerint, „*az elméleti tudományon kívül élettapasztalat, ember-, világismeret kell, erre pedig a titkár úr még nem tett szert, szerencsés születésével nem is tehetett.*”⁷⁵ A kritikus szkeptikusan fogadta el, hogy a szocializmus szava Isten szava. Ugyanis megítélése szerint ezek alapján azt is elmondhatják, hogy kommunizmus, nihilizmus és a többi -izmus mind Isten szava, mert ezek mind –a szocializmussal együtt – egy ugyanazon forrásból fakadnak: a szenvedélytől félrevezetett ész forrásából.⁷⁶

A *katolikus világnézet szociális integrációja* című munkája egyházi- és jogpolitikai tanulmány, amelyről a *Hittudományi Folyóirat* hasábjain Hanuy Ferenc⁷⁷ írt részletes recenziót. *Bochkor* álláspontja szerint a katolikus világnézet csak az individuumot, az egyedet tartja szem előtt és annak egyedül Istenhez való viszonyát öleli fel és csakis

⁷¹ Uo. 190. p.

⁷² Religio, 36. sz., 1906, 588–589. pp.

⁷³ Ellenzék, 1907. március 8., XXVIII. évf., 56. sz., 1. p.

⁷⁴ Uo. 1–2. pp.

⁷⁵ Uo. 2. p.

⁷⁶ Uo.

⁷⁷ Hanuy Ferenc: egyháztörténelmi és egyházjogi író. Bécsben a Pázmáneumban végezte el a teológiát, majd 1890-ben pappá szentelték Pécsen, ahol 1890-től 1891-ig segédlelkész, 1891 és 1998 között udvari pap volt Dulánszky Nándor püspök mellett. 1898-tól 1906-ig a pécsi teológián az egyháztörténet és egyházjog tanára volt. E mellett három évig a *Pécsi Közlöny* szerkesztője, 1906-tól a budapesti tudományegyetem teológiai karán az egyháztörténet tanára, majd 1908-tól fogva az egyházjog tanára volt. 1913. január 1-én nevezték ki a *Religio* című folyóirat szerkesztőjének. *Révai Nagy Lexikona*, IX. kötet, Budapest, 1913, 497. p.

ezen viszonyoknak jogi szabályozását képes kifejleszteni.⁷⁸ A katolikus világnézet tehát kiegészítésre és kitöltésre szorul és ez a szerző szerint, a társadalmi *communitas* (közösség). A szerző szempontjainak a katolikus világnézetbe való beemelése az egyházjog fejlődésének, átalakulásának, illetve a kultúrának és állammal való harmonizálásával történhetett volna meg.⁷⁹

A bevezetésben a szerző a szocializmust a kor uralkodó gondolatának definiálja és a szocializmusban a keresztény gondolatoknak – bár ellenséges arcualattal jelentkező – a harcosát látja, amely éppen úgy, mint a kereszténység, az ember értékét hangsúlyozza. Míg a szocializmus ennek jogi elismertetéséért küzd és az ember értékét a szociális dimenzióban külön számba veszi, addig az Egyház – a szerző szerint – ezt addig nem tette meg.⁸⁰ Itt ellent kell mondanom a szerzőnek, ugyanis az Egyház a múltban nemcsak írásban hirdette az ember értékét, hanem azt az Egyház a jogszabályaiban is elismerte, és azok teljes érvényre emeléséért mindig is sikra szállott. Erre példa a rabszolgaság eltörlésének protezsztálása. Az első fejezetben a történettudományi korszakokra,⁸¹ a második fejezetben a szociológiai fejtegetésekre tér át, ahol leginkább a történelembőlcelet és a szociológia közti különbséget boncolgatja.⁸² A harmadik fejezetben a szerző törekedik bebizonyítani azt a felfogását, hogy a katolikus világnézet individuális tartalmú.⁸³ A negyedik fejezetben az Egyháznak és az államnak a történelmi és társadalmi belátása szerinti viszonyát az államegyháznak az elválasztásában látja, és pedig oly módon, hogy az Egyház szűnjön meg az állammal rivalizáló joghatalom lenni és maradjon csupán etikai hatalom.⁸⁴

Az ötödik fejezet a legerjedelmesebb az egész műben, ebben *Bochkor* tényként tárja fel, hogy a *vallás* a történeti fejlődések folyamán mindjobban veszített társadalmi értékéből és úgyszólván csak individuális és inter-individuális (egyén és egyén közötti) vonatkozásban bírt értékkel, s a mű elkészülésének időszakára már minimális volt ezen társadalmi értéke is. Az Egyház úgyszólván megszűnt jogi Egyház lenni és már-már helyt adott az etikai Egyháznak, amely csak az egyén etikai gondozását végzi. *Bochkor* megítélése szerint az eddigi társadalmi szerepét és egész „jogi hatalmát” át kellene engednie az Államnak, amely ebből kifolyólag az egyedüli jogi hatalom lenne, illetve a tőle kapott testületi jogok alakjában az Egyház is védelmet és függetlenséget élvezne. A szerző ebben nem a hanyatlást, hanem a haladást látja, ugyanis az Egyház és a vallás így lenne visszaszorítva öt megillető területére. *Bochkor* ezen fejezet jelentős részét annak szenteli, hogy a vallás értékcsökkenését a különféle népek büntetőjogából igazolja. Azon feltevésből indul ki, hogy valamely nép büntetőjoga olyan mértékben részesíti a vallást büntetőjogi védelemben és statuál vallássértés címén külön bűncselekményeket és azokat megtorló büntetéseket, amely mértékben a vallás azon népnél társadalmi értékkel bír.⁸⁵

A hatodik fejezetben a rokonság, mint házassági akadály kérdéskörét boncolgatja. Az indokolás a történeti áttekintés és a szociális értékelés, amelyben a szerző a nevezett

⁷⁸ BOCHKOR 1907, 2. p.

⁷⁹ Hittudományi Folyóirat, XVIII. évf., 1908, 383. p. BOCHKOR 1907, 3–4. pp.

⁸⁰ BOCHKOR 1907, 5–8. pp.

⁸¹ Uo. 9–19. pp.

⁸² Uo. 19–50. pp.

⁸³ Uo. 50–71. pp.

⁸⁴ Uo. 71–126. pp.

⁸⁵ Uo. 127–201. pp.

házassági akadályokat részesíti, nem mindenütt elégit ki a jogászt. Az *endogámia* (rokonok házassága) megtiltásának szociális jelentőségét már Szent Ágoston is felismer-
te.⁸⁶ *Bochkor* álláspontja szerint az *endogámia* megtiltása és a rokonsági bontó akadály
felállítása „a házasság-intézmény társadalmi érték-maximalizációjának biztosítója.”⁸⁷

A hetedik fejezetben a szerző kifejti, hogy a katolikus világnézet szociális integráci-
ójának egyik módját látta az autonómiában, vagyis abban, hogy a világi hívek a kor-
mányzati hatalom gyakorlásában vehessenek részt. A szerző az autonómiát a jó érte-
lemben vett laicizmussal azonosította, és szembehelyezte a klerikalizmussal, amely az
autonómiát elutasító, hierarchiát támogató álláspontnak az elnevezése.⁸⁸

A nyolcadik fejezetben igyekszik megadni a jog definícióját, – bár nem teljesen szaba-
atosan. A kodifikáció alkalmával az egyházjogból kihasítandónak, törlendőnek és moráli-
san utálandónak javasolt minden olyan rendelkezést, amely a közre, a társadalomra nézve
nem bírt jelentőséggel. A szerző ilyennek véli a bőjtre vonatkozó szabályokat is.⁸⁹

A befejezésben⁹⁰ a szerző röviden összefoglalja a könyv anyagát és azon eredmé-
nyeket, amelyekre jutott. Végső konklúziója egy egyházi jogpolitikai és társadalompoli-
tikai tanács, miszerint az Egyháznak és a papjainak a katolikus világnézetbe bele kell
vinniük a szociális tartalmakat: „A katolikus világnézetből, amint az átlagos emberek
gondolatvilágában él, hiányzik a szociális viszonyok, vonatkozások jelentőségének tiszta
ismerete, mert eszmekörükben az örökéletre hivatott egyén szempontja uralkodik, követ-
kezőleg hiányzik a fejlődés gondolata, hiányzik a történelmi érzék.”⁹¹

III. Fontosabb művei

Socializmus a jogban, Kolozsvár, 1905.

Francia egyházpolitika. Kolozsvár, 1905.

Autonomikus papnevelés. Gyulafehérvár, 1906.

A katolikus világnézet socialis integrációja: Egyházjog-politikai tanulmány. Budapest, 1906.

A magyar politikai válság a társadalom-bölcselet világításában. Kolozsvár, 1906a.

A vallás társadalmi értéke a jogtörténelem világításában. In: Kolozsvári Szent Imre Egyesület
évkönyve. Kolozsvár, 1906b. 128–192. pp.

A jogtudomány új korszak küszöbén: jogpolitikai tanulmány. Kolozsvár, 1907.

A vallásos élet természetes alapjairól. Kolozsvár, 1907.

Az alapítványok és a királyi főfelügyeleti jog különös tekintettel az erdélyi katolikus autonómiára.
Kolozsvár, 1908.

A társadalmi szervezkedés szociológiája. In: A Kolozsvári Szent Imre Egyesület évkönyve.
Kolozsvár, 1909. 29–38. pp.

⁸⁶ Uo. 204–206. pp.

⁸⁷ Uo., 201–219. pp. különösen 207. p.

⁸⁸ Uo. 220–237. pp.

⁸⁹ Hittudományi Folyóirat, XVIII. évf., 1908, 383–406. pp. BOCHKOR 1907, 238–240. pp.

⁹⁰ BOCHKOR 1907, 241–243. pp.

⁹¹ Hittudományi Folyóirat, XVIII. évf., 1908, 406–407. pp. BOCHKOR 1907, 241. p.

Papyrusok és jogtörténelem. In: Az Erdélyi Múzeum Egyesület jog- és társadalomtudományi szakosztályának kiadványai. I. füzet: 1910/1911. évi felolvasások és előadások. II. füzet: Hammurabi törvényei. (szerk.: BOCHKOR Mihály; fordította: KMOŠKÓ Mihály). Kolozsvár, 1911a. 3–28. pp.

Az Erdélyi katolikus autonómia. Kolozsvár, 1911b.

Erdély jogtörténetéből: A székelyföldi katolikus egyházközség. Budapest, 1914.

IV. Irodalomjegyzék

GAAL GYÖRGY: *Egy felekezeti közti egyetem alapítása Kolozsváron 1920-ban.* Keresztény Magvető. (96) 1990. 230–237. pp.

KENYERES ÁGNES: *Magyar Életrajzi Lexikon.* 1. kötet. 1967.

KOKOLY ZSOLT: *A kolozsvári (magyar) jogászképzés rövid története és perspektívái.* In: Garaczi Imre, Szilágyi István (szerk.): *A kultúra, a tudomány és a nemzet helyzete a Kárpát-medencében.* Veszprém. 2010. 333–346. pp.

KULPINSZKY ELEONÓRA: *Az Erdélyi Római Katolikus Státus 1873. évi újjászerveződése a státusgyűlés jegyzőkönyve és a Pesti Napló tükrében.* In: KÖTÉL EMŐKE – SZARKA LÁSZLÓ (szerk.): *Határhelyzetek II. Kultúra – Oktatás – Nyelv – Politika.* Budapest, 2009. 45–68. pp.

MÁRKI SÁNDOR: *A M. Kir. Ferencz József Tudományegyetem története 1872–1922.* Szeged Városi Nyomda és Könyvkiadó R.T. Szeged, 1922.

Manu törvényei – Manava Darmasatra. Szanszkritről fordította: BÜCHLER PÁL. Erdélyi Múzeum Egyesület Jog- és Társadalomtudományi Szakosztályának kiadványa. Budapest, 1915.

NEMES ISTVÁN: *Reverzális-instrukció és vita a vegyes házasságokról az 1841–42. évi erdélyi diétán.* Studia Theologica Transsylvaniensia 14. 2011/2. 24–40. pp.

RUZSA FERENC: *Előszó.* In: *Manu törvénykönyve.* BORBÉLY JUDIT BERNADETT (ford.). Budapest, 2019. 11–24. pp.

SAS PÉTER: *Hetven éve hunyt el Gyárfás Elemér (1884–1945), az Erdélyi Római Katolikus Státus világi elnöke.* Egyháztörténeti Szemle. XVI. (2015) 91–100. pp.

SZABÓ MIKLÓS – SIMON ZSOLT – SZÓGI LÁSZLÓ: *Erdélyiek külföldi egyetemjárása 1849–1919 között I.* Mentor Kiadó. Marosvásárhely. 2014.

YOUNG, ROBERT J. C.: *Sir William Jones and the Translation of Law in India.* In: MARCO WAN (ed.): *Reading The Legal Case: Cross-Currents between Law and the Humanities.* 2012. 80–89. pp.